

Проф. Є. О. ЗАГОРОВСЬКИЙ
(Одеса).

ЗАПОРОЗЬКО-РОСІЙСЬКА МИТНА ПОЛІТИКА ЗА ЧАСІВ НОВОЇ СІЧИ.

Одколи Військо Запорозьке повернулося до складу Російської Імперії у 1734 р., воно було поставлено в питаннях митної політики в однакові з Гетьманською Україною умови. В Найвищій Грамоті з 16 вересня 1742 р., що нею давався дозвіл на пільговий в'їзд запорозців на Гетьманщину без оплати „мостового“ та „погребельного“, зазначено, що за товари їхні слід брати мито на загальних правах ¹⁾. Отже Запорожжю, як і Гетьманщині, належало виплачувати внутрішні мита — індукту та евекту, себ-то довозове та вивозове ²⁾. Здається, що ці українські мита не були занадто обтяжливі для Війська, бо скарг з цього приводу ми не зустрічаємо. Але в 1754 році, коли скасовано було внутрішнє мито на Гетьманщині, на кордонах її закладено митниці, в тому в Переволочні, Кременчуці та Бахмуті, де з товарів, що їх довозили та вивозили запорозці, в тому числі і з харчів, почали стягати мито за підвищеним тарифом.

Запорозькі уряди не могли спокійно поставитися до факту, що загрожував Запорожжю не тільки втратами в торгівлі, але й дорожнечою хліба, довозуваного до Запорожжя з Гетьманщини. В зв'язку з цим, 21 січня 1755 р. кошовий, за згодою старшини, прохав Київську Губерніяльну Канцелярію дозволити виїхати до Петербургу депутації від Війська клопотатися про скасування цього нового мита. Як видно, російська адміністрація у Києві також визнала надмірну обтяжливість цього мита, особливо на речі найпершої потреби, бо внаслідок реляції Київської Губерніяльної Канцелярії російський Сенат уже 26 березня 1755 р. (ще до приїзду запорозької депутації) видав указа („до будущаго о томъ опредѣленія“, як писалося в указі) про пропускання без мита через митниці як імпорта до Січи — „хлѣба и другихъ харчевыхъ и питейныхъ припасовъ... для собственнаго запорожцамъ употребленія“, так само й експорта з Січи до Росії — „собственнаго ихъ, запорожцевъ, промыслу всякой рыбы и мягкой рухляди“. Але при цьому Сенат вимагав, щоб січові уряди зазначили

¹⁾ Скальковскій, Історія Новой Сѣчи, изд. 3-ье (1835 г.), т. II, стор. 123.

²⁾ Див. Найвищу Грамоту з 29 листопада 1755 р., надруковану у Д. И. Эварницкаго, Сборникъ матеріаловъ по історіи Запорозькихъ козаковъ, Спб. (1886), стор. 125—126.

наперед суми товарів, що належать до довозу й вивозу, „наблюдая Е. И. В. высокой интересъ и не требуя излишняго“, а також щоб з боку цих урядів було встановлено суворий догляд за крамарями, „дабы подъ именемъ того войска казаковъ посторонніе безъ пошлинь... пользоваться случаемъ не имѣли“¹⁾.

Отже цей указ Сенату ніби-то скасовував мито для Запорожжя, але це касування стосувалося, як видно з указу, тільки певної кількості товарів, а при тому деякі категорії їх, як сіль та взагалі товари не „власного промыслу“ запорозців, тоб-то всі продукти закордонної торгівлі Війська, підлягали й надалі оплаті митом. Але безмитна торгівля запорозців, що вводилася указом 28 березня 1755 року в обмежених розмірах, постійно підпадала під замах з боку прикордонних російських митниць у Кременчуці, Переволочні й Бахмуті, до яких додалися у 1755 році ще митниці у Царичанці, Ізюмі й Луганській станиці²⁾. Змагання митниць оподатковувати пільгові запорозькі товари ми бачимо й далі, навіть після видання Найвищої Грамоти з 10 червня 1756 р., що стверджувала пільги 1755 року³⁾. Це змагання особливо зміцніло, одколи р. 1758 всі прикордонні митниці віддано на відкуп купцеві Шемякіну з товариством. Відкуп цей тривав аж до 1762 року і викликав багато непорозумінь з іншими російськими урядами. Його скасувала Катерина II⁴⁾. Правда, указ 15 травня 1758 року⁵⁾, що встановлював цей відкуп, виразно говорив, що митні пільги, дані до цього часу Запорожжю, мають додержувати й нові митні уряди, але це не перешкодило „новонасланнымъ правителямъ“ у митницях розпочати збирати мито з усіх запорозьких товарів, не вважаючи на те, що запорозці скаржилися у Київ⁶⁾. Нарешті, Військо з своїми скаргами вдалося безпосередньо до цариці Лизавети,⁷⁾ вирядивши депутацію. В 1760 році було видано указа 25-го січня, що не тільки стверджував митні пільги, давніш дані, але взагалі визначав остаточно митний стан Запорожжя. За цим указом⁸⁾ пропускалися на Січ з Росії без ніякого мита геть-усякі товари, причому запорозькі уряди зобов'язувано не припускати вивозу цих товарів до Криму, Туреччини та інших „чужоземних країн“; щс-до довозу товарів із Січи до Росії указ стверджував право за-

¹⁾ А. А. Андрієвскій, Матеріали для історіи Запорожья. Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XIV (1885), 592 — 594.

²⁾ Див. указ Сенату з 25 липня 1755 р. у „Полномъ Собраніи Законовъ Россійской Имперіи“ (далі — П.С.З.), під № 10437. Скарги запорозців на митниці — Андрієвскій, Матеріали, стор. 596 — 598.

³⁾ Эварницкій, Сборникъ, стор. 137 — 138; П. С. З. 10562.

⁴⁾ Див. Фирсовъ, Правительство и общество въ ихъ отношеніяхъ къ внѣшней торговлѣ Россіи въ царствованіе Екатерины II (Казань 1903), стор. 175 — 176.

⁵⁾ П. С. З. 10837.

⁶⁾ Андрієвскій, Матеріали, стор. 598 — 599.

⁷⁾ Андрієвскій, Матеріали, стор. 257 — 259; Эварницкій, Сборникъ матеріаловъ для історіи запорожскихъ казаковъ, стор. 162 — 165.

порозців на безмитний довіз усіх речей „собственного ихъ продукта и промыслу“. Ці пільги мали виключно характер ласки імператриці що-до потреб запорозців; навпаки, коли запорозці вивозили товари з Росії, щоб продавати їх за кордон, або довозили закордонні товари до Росії, вони, за указом, повинні були платити мито на підставі загального російського тарифу (1757 року). Бажаючи охоронити інтереси відкупників, отже й скарбу, указ не визначав, як це було р. 1755, певної норми товарів, що належать до довозу й вивозу, а обмеживсь тим, що вимагав од січових урядів доглядати за особами крамарів. Цей контроль мав на меті перешкодити чужоземцям користуватися з пільг, даних запорозцям, а так само щоб самі запорозці не зловживали їми, провадячи закордонний торг.

Встановлений указом 25 січня 1760 року порядок залишавсь що-до Січи сліве незмінний аж до її кінця; як ми бачимо, він давав Війську „порто-франко“ в торгівлі на його власній території, надаючи йому одночасно значні пільги при митних зносинах з рештою Російської Імперії. Але цей, здавалося-б, вигідний для Війська порядок викликав з його боку скарги. Скарги ці почасти пояснюються тим, що запорозька адміністрація намагалася здобути ще вигідніші умови, от як цілковите скасування мита з їхніх товарів. Почасти-ж вони пояснюються тим, що чинність указу 1760 року російський уряд поширив ще на одну частину кордону Запорожжя, а саме на кордон Війська з Новою Сербією — цією російською колонією, утвореною у 1751 році. Частина північного кордону Запорожжя, що тяглася правобережною Наддніпряниною, була з половини XVIII віку перенесена з берегів Тясьмина та Синюхи геть далеко на південь, у степи, що віддавна виходили до „Вольностей Війська Запорозького“. Кордон було перенесено, як відомо, в наслідок того, що послідовно засновано „малоросійское заднѣпрское поселеніе“, Нову Сербію і, нарешті, Слобідський козацький полк. Але весь час як існували ці селища, їх кордон до Запорожжя не був закритий аж до 1762 року російською митною лінією¹⁾. Таке становище було дуже сприятливе для Запорожжя в зв'язку з його доволі жвавими торговельними зносинами з Польщею і почасти з Новою Сербією²⁾. Але таке становище не могло здаватися за нормальне для російського уряду, як таке, що заподіяло втрату „высокому Е. И. В. интересу“. В наслідок, в 1762 році кордон Нової Сербії з Запорожжям включено в митну смугу і на ній засновано дві митниці: у фортеці св. Лизавети та в Орлику.

Отже, російська фіскальна політика видимо змагалась обмежувати, якомога, економічну самостійність Запорожжя. Окрім наведеного вище факту заснування митниць цеє змагання виразно виявляється

¹⁾ Див. на ш у працю: Славянская колонизация Новороссии въ XVIII вѣкѣ. Сербскія военныя поселенія (Кієвъ 1913), стор. 43.

²⁾ Скальковскій, Исторія Новой Сѣчи, т. I, стор. 230 — 239.

в проектах, що не раз з'являлися, про заснування митниць усередині Запорозжя. Закордонну торгівлю Запорозжя, надто з Туреччиною, оцінювали російські „прибыльщики“ вище од її справжньої вартости. Вони силувалися пристосувати її „къ высокому Е. И. В. интересу“. Ще р. 1755 знавець Запорозжя, перекладач російської Колегії Закордонних Справ, Хв. Семенов подав до Київського генерал-губернатора „проектъ о пристани морскихъ судовъ при Никитинской Заставѣ“¹⁾, в якому, зазначаючи переваги Микитина, як пристани для турецьких суден порівнюючи з Новою Січчю, він вказував на майбутнє збільшення кількості суден, які приходитимуть, коли перенести пристань в Микитин. Наприкінці Семенов додавав, що в звязку з зростанням Микитина „можно будетъ таможию учредить, отчего въ казну Е. И. В. немалая прибыль интересу будетъ“. Але проект цей не мав ніяких реальних наслідків, можливо тому, що проти нього енергійно протестував кошовий отаман в своєму листі до Київського генерал-губернатора. У тому листі кошовий зазначив надмірну шкоду од проекта Семенова для Війська. Проте, питання, що його підніс Семенов, не заглухло, і в 1761 році Сенат слухав реляцію обер-прокурора графа Чернишова, що, зазначаючи закордонну морську торгівлю Січі, звертав увагу Сенату на безмитну транзитну торгівлю, що її провадила Польща з Туреччиною через запорозьку територію. З огляду на таке „невигідне для російської комерції явище“, Чернишов пропонував Сенатові послати на Січ „способнаго человекъ для коммерческихъ примѣчаній“ і зокрема для розгляду питання про заснування „настоящаго порта“. Сенат пристав на пропозицію Чернишова. На Січ виряджено члена „Комиссії о комерції“, надвірного радцю Лодигіна. Лодигін, побувавши в Запорозжжі, подав у 1762 році до Сенату проекта про заснування морської пристани у Микитині. Тільки-ж видно, що проект цей, що його Сенат передав до Колегії Закордонних Справ, не мав співчуття, надто бо невеликі шанси були на зростання морської торгівлі на Січі, в звязку з турецьким пануванням на долішньому Дніпрі²⁾.

Але, якщо заміри заснувати митниці всередині Запорозжя й не здійснено, то митну політику Росії на кордонах Запорозжя проваджено енергійно що-до підлягання інтересів Запорозжя інтересам Росії взагалі. Так, у 1762 році, указом 16 жовтня, з огляду на шкоду для гуральництва на Гетьманщині, заборонено довозити до Запорозжя горілку з Польщі³⁾.

Нарешті, як засновано у 1764 році Новоросійську губерню, з запорозців почали стягати в ній мито на худобу й рибу, що вони їх продавали. Це порушувало відомий нам указ 1760 року

¹⁾ Андриєвскій, Матеріали, стор. 626 — 627.

²⁾ Див. видання „Сенатскій Архивъ“, т. XII, стор. 30 — 31, 135 — 137.

³⁾ П. С. З. № 11686.

і викликало великі скарги запорозців в їхньому наказі депутатам, що вони вибрали до Катерининської Комісії 1767 року ¹⁾. Але, як видно, скарги ці успіху не мали, а наступна російсько-турецька війна 1768—1774 років та загострення межових суперечок з Новосербськими поселенцями відтіснили у бік ці економічні питання Запорожжя, що стояло вже напередодні свого трагічного кінця.

¹⁾ Скальковській, *История Новой Сѣчи*, т. III, приложение, стор. 320—322. Див. також Флоровській, *Депутаты Войска Запорожскаго въ законодательной комисіи 1767 г.* (Одесса 1912), стор. 33—34, 35—36.